

Vörösmarty-könyvem zárófejezete.

(*Alszeghy Zsolt elnöki megnyitója*)

Vörösmarty műveinek olvasója, akármelyik kötetét lapozza is, költőnek, hamarosan kiérzi a költői alkotásokból Vörösmarty emberi és költői egyéniségének néhány szembeszökő tulajdonságát. Meg kell éreznie elsősorban stílusának teljesen egyéni voltát. Ez a stílus izzóbb, színesebb. Már első drámai kísérleteiben is meglep szereplőinek sajátos páthosza, ami szavukat nemcsak a hétköznapi beszédétől különíti el, hanem költőtársainak drámai stílusától is lényegesen különbözik. Általában Vörösmartynál feltűnő, hogy az egyszerű közlés is mennyire emberi jelentőségűvé emelkedik. Tagadhatatlan része van ebben a mondatok bővítményekben való, szinte túlaradó gazdagságának. Ezek a bővítmények — mint Horváth János megállapítja — „meglazítják a mondat fogalmi érzéteit, közvetlen, logikai kapcsolataikat szét-tólják, s minőségek és állapotok hangulati fluidumát ömlesztik közüjük“. Összefoglaljuk nem logikai, hanem hangulati; összeszedőjük nem a megvilágításra törekvő átgondolás, hanem valami belső izzás, állandó forrás. Ennek eredménye, következménye az a polifónia, amelyről Barta János szól. Az ő két példája jellemzően világítja meg Vörösmartynak ezt a stílus-sajátosságát. A *Cserhalom*-ból idézi:

„Fenn villámlik Ozul, haragos pej mén fut alatta.
Sorra megy ő, hadakat rendel, fölkelti az átkon
Szendergő haragot s az ölés vad gondjait: egyben
Megnémül az öröm...“

Figyeljük meg a „sorra megy“, a „hadakat rendel“ után e kifejezéseket: „fölkelti az átkon szendergő haragot s az ölés vad gondjait, egyben megnémül az öröm“.

Ugyanilyen sik-váltást mutat az *Eger*-ből idézett példa:

„Ezt hogy látta Omár, sok erős év óta legelső
Könnyei esordultak. Mély föld gyomrába leásná
Most tetemét, oda, hol esikorogva fogantatik a vas
S zordon sziklák közt dúlásra születnek az éreek.“

A vas fogantatása és az éreek születése az előbb könnyel ábrázolt szomorúságot egyszerűben sajátos színűvé teszi, éppen a realitás sikjéről való felszárnyalással.

Két tulajdonságot mutatnak e példák: az első általában jellemző a költői stílusra, amely nem egyszerűen gondolat tartalmat közölni, hanem azt elképzeltetni, szemléltetni emelni akarja, és ezt nem tudatos és részletes feltárással, hanem költői egyénisége tartalmának, a situatio hangulattartalmának önkéntelen kényszeréből.

A másik vonás már Vörösmartynak egyéni vonása: ez a szemléleti tartalom elmélyül, egyedi jelentőségénél jelentősebbé válik. Horváth János ezt a vonást azzal magyarázza, hogy „Vörösmarty az egyetemes lírai részvét költője”. Barta János ezt az egyetemes lírai részvétet metafizikai világélménynek látja, óriásivá növekedett nyíltságnak az emberi léttel és világgal szemben. Ha metafizikai világélménynek vesszük is, alapja és ihletője a költő szívének érzéstartalma, valami mélységes emberi részvét, amely éppen mélységének határtalansága miatt az egyszerű szemlélet és szemléltetés hangját valami sajátos páthosra váltja át.

Az érzésnek ez a feltűnő mélysége először a baráti közösséghez való ragaszkodásban nyilvánult meg. Már Klivényihez írt első levelében a hang totróbb a szokásos baráti közönytésnél:

... hát elfeledéd, mint részes lelkem ügyedben?
 Mely igen óhajtlak, féltelek, elfeledéd?
 Még ösmérsz-e, Klivényi, hogy így tudsz banni szívemmel?
 Hogy kétségekkel fojtod el érzetimet?
 Ösmerj újra: keservidben keseredve veszek részt,
 És az öröm nekem is, ami tenéked öröm.
 Osztozom a vigban, szomorúban véled: imígy ez
 Enyhül, az gyarapúl, s kétszeresedve tiéd ...“

Feltűnő az is, hogy a szerelmi élmény milyen komolyvá forr benne. A *gyötrődő* erre a megállapításra:

„Nem derül rám nyájas arca,
 Lépte sem dobog felém“ —

keserűen mondja ki:

„El van, oh örökre el van
 Dúlva kínos életem.“

Börszönyben így sóhajt: „Ki van még kárhozott kivülem?“ Az élmény súlyát pedig így panaszolja:

... ah miért itt
 Nem találok temetőt,
 Itt, hol sirtam és örültem,
 Hol vesztetre láttam őt?
 Másból fájni fog testemnek
 Még a föld is, mely temet ...“ (*A búcsuzó*)

Ugyanígy lánggal lobog benne a nemzeti érzés; az ifjú költő írja *Egyed Antalnak*:

„Engem ... tán kétes tengerre riaszt a
 Fergeteg, és örömem zöld koszorúja le hull.
 De hulljon, hadd hulljon el a kis öröm koszorúja,
 Csak te lehess boldog, Zrínyi hazája, hazám!
 Jöjjön bár, s forgasson meg vad fergeteg engem,
 Csak ti szerencsésen éljete, érdemesek!“

A nemzet-szólalattba állítja a saját jövőjét:

„En ösvényeimben meg nem esökkenve haladván,
 Megteszem, amit hágy végzenem a kis erő.“

Ezért olyan keserű a huszas évek elején nemzetszemlélete; Zrínyi felé sóhajtja:

„Te a hazáért halni tudál, dicső!
 Mi nem tudunk már érte csak élni is;
 A támadó nap tudja, látja,
 A szomorún nyugovó, bűnünket.“

Es ez, hogy mindent ennyire komolyan él át, csalódást, reménytelenséget, kétséget, nyomorúságot, teszi uralkodóvá nála a halál gondolatát. *A hajnalhoz* így szól:

„Ah, tán vidámabb lélsz nekem egykoron,
 Ha majd utolsó kinom után derülsz,
 Tul a porok bajos világán,
 A temető komor álmain tul.“

Ez teszi lelkén uralkodóvá a kiábrándultságot:

„Messze az elmúltak honjába kívánczok e szív!“

Vörösmarty lantján a ború uralkodik el. Barta János ezt a romantikus lélek természetével magyarázza, a romantikus lélekével, amely a hétköznapiakban hazátlannak érzi magát, amely „keresi a maga én-jét és a maga életkört, de sohasem tudja végleg megragadni. Átéli maga körül az egész kozmoszt, s a végesség visezáúzi szűk életkörébe“.

Vörösmarty lelkében tagadhatatlanul megvan ez a nyugtalanság, de sajátos lélektípusát az élmények hosszú sora formálja ebben az irányban.

Ne felejtjük: élete mindvégig küzdelem az élet gondjaival. A gyermek és ifjú életgondjait bőségesen láttuk; de a panasz később sem szűnik meg.

1827-ben írja Fábíán Gábornak: „... kedves felhőn túli világomban örömet repdesnék, megkordul a gyomor s ily nyomós kérdést tesz boldogtalan előlátással: mit eszünk esztendőre, Marti?“ 1834-ben Stettnerhez írt levelében panaszoja: „Megteszem, amit bírok, s türelemesen viselém bajaimat s a szegénységet“. 1838-ban is a pénztelenségről panaszkodik: „Harpyának nevezzem-e, vagy furiának, nem tudom, de alig hiszem, hogy az anyagilkos Orestest kegyetlenek üldözték, mint ez“. 1841-ben Adorján Boldizsárnak panaszoja: „Lelkem és erszényem igen deorganizált állapotban vannak“. A következő évekről Gyulai Pál így értesít: „Gyermekei szaporodtával háztartása nehezülvén, aggodalmak szállottak meg... Így élt Vörösmarty anyagi aggodalmak között“.

A másik élménycsoport a nemzet sorsával van összefüggésben. A patvarista esztendő nyitotta meg szemét a magyar politika küzdelmeinek meglátására. Tanuja lett az alkotmányhoz ragaszkodó megye küzdelmeinek a kormány elnyomó kísérleteivel szemben. 1821-ben az olasz forradalom e'nyomása erősítette meg a bécsi politika hatalmát és a népek szabadságvágyának megbénítására irányuló törekvését. De maga a magyarság sem teljesíti kötelességét. Desszffy József írja: „Az egoizmus rozsdája eszi szíveinket!“ Az alkotmányellenesen elrendelt újoncszedés a vármegyékben ugyan tiltakozást váltott ki, de az újabb sürgetésre a legtöbb vármegye meghajolt. A hadiadó felemelése által keltett felháborodást a kormány megyefőnökök hatalmával igyekezett letörni; a királyi biztosok erőszakával szemben a legtöbb megyének meg kellett elégednie a jegyzőkönyvi tiltakozással. Az 1825—27. országgyűlések ezeket az előzményeit Vörösmarty is átéli: hazafias lírája és a *Zalán futása* ezeknek hatásán fogant.

Az országgyűlés eseményeit ettől kezdve állandóan figyelemmel kíséri. Stettnernt ő értesíti az Akadémia megalapításáról, és örömmel ad hírt a magyar nyelv jogaira vonatkozó tárgyalásokról: „E szerént városaink, törvényhatóságaink, minden, még az urodalmi hivatalok is, papjaink, katonáink, minden, még korona örökösünk is magyarok tartoznának a hozandó törvény szerént lenni“. Ekkor fonódik barátsága Deákkal is, és a politikai események megítélésében ettől kezdve egyre jobban Deák felfogásához igazodik. Az első jele ennek, hogy figyelme a magyar nyelvet illető közléseken mind jobban túlterjed. 1826-ban jelzi, hogy a diétán „nehezen törtetnek a bajos úton“. És mélyesen meg kellett, hogy hassa szívét Deák hiradása 1826-ban a zalaegerszegi gyujtogatókról: Deák levele így záródik: „Néked is, nekem is a szánakozáson kívül csak azon fájdalmunk marad fent végtére, hogy sem ezeken, sem más szenvedő embertársainkon nem segíthetünk úgy, mint kívánnánk, és az azon való boszúság, hogy azok, kik tehetnék ezt, a bőség özönében nem veszik észre mellettök szükölködő felebarátjukat, vagy ha észreveszik is, megvetik azt, mert azt vélik, hogy ön érdemeik tették őket gazdaggá; a szegény pedig azért nyomorog, mert jobb sorsra nem érdemes“.

Az első reform-országgyűlés eredményeivel nincs megelégedve: „A pozsonyi urak — írja — szállonganak haza, mi sujtott lélekkel, ha jó hazafiuk, köpze'heted!“

Erősen serkentő hatású rá Széchenyi irodalmi fellépése: a nemzet fejlődésének programját olvassa *Hittelében*, *Világában*, *Stádiumában*. De szívéhez Deák és Wesselényi nőtt hozzá. Az 1832. évi országgyűlésről adván hírt egyik levelében, ezt írja: „Wesselényi és Széchenyi dicsőségesen küzdenek a magyar nyelvért“, — tehát elsőnek Wesselényit említi! Deák aggodalmait élesztgetik benne a jobbágykérdés megoldása szükségeségének tudatát; a lengyel kérdés magyar fontosságát is Deákkal érzi át. 1839-ben néhány hetet Pozsonyban tölt az országgyűlés idején, szállása Deáknál van. Eppen a Ráday-sérelem vitája folyik, és Vörösmarty siet tudatni Stettnerrel: „Igen szeretem, hogy itt vagyok. Itt sokat lehet tanulni. A távolban köptelenek vagyunk a dolgok valódi állását felfogni“.

Ámde Pesten is elérik a politikai izgalmak. Már 1835-ben osztja a felháborodást a Wesselényi ellen, szatmármegyei beszédje miatt, megindított, pör nyomán. 1837-ben Kossuth elfogatása miatt van lázban és éli a Wesselényi pöre miatt izgalmas napokat. Széchenyi politikájától elsősorban annak nemzetiségi elvei választják el: ebben a kérdésben teljesen Wesselényi hatása alatt áll. A *Kelet népe* vitájában megvallja, hogy nem osztja Széchenyi felfogását mert aggodalmait túlságosoknak tetszenek, kitérése, éles és keserű, tán büntő, azok iránt, kiket rossz úton jární vél. De magának Vörösmartynak is keménynek válnak a szavai, amikor a magyar arisztokrácia nemzetietlenségéről szól: és jellemző rá, hogy felveti a gondolatot: nem lenne-e kötelességük nagy birtoksvatagjaiknak népesebb magyar jobbágytelepekkel való beültetése, a helyett, hogy idegeneket telepítenek?

Deákkal tett erdélyi útja még szorosabbra fonja Wesselényivel való barátságukat. Lassanként a reformpontok legfontosabbikának érzi a jobbágyors megszüntetését az örökváltság alapján. Ebben a kérdésben is Deákkal azonos alapon áll, de 1846. okt. 11-én írt levele tagadhatatlan belső izgalomról tesz

bizonyoságot. Ilyen izgalommal a kérdést nem politikus, hanem csak melegen érző ember bogozhatja: „En az urbért isteni intézkedésnek tartom, mert ez úton juthat a földbirtok minél számosabb kezekbe s ez által hártatik el azon iszonyú nyomor, melynek árnyéka a különben dicső országokat undok torzképpé homályosítja. De ezen jótékonyágát az urbérnek csak egy feltét alatt ismerem el, ha tudniillik hozzáértjük az örök váltáságot. E nélkül az urbér ördögi találmány, örökös gyűlölet konyhája, természetes élesztője azon rút szenvedélyeknek, melyek kitörését nem szükség borzasztó színekkel festennünk, hogy az embert a vadállatnál undokabbnak tartsuk“.

Vörösmarty tehát teljes figyelemmel éli át a reformországgyűlések nemzeti küzdelmeit. Ez az átélés remény és kétségbeesés között hullámoztatja hangulatát. Hányszor sóhajthatott fel Kölcseyvel: „A mi kinőzéseink elvagnak homályosítva, a mi reményeink feldúlva“. De átérezte Kölcseynek ezt a tanítását is: „Aki nem tudja, hogy az élet erős küzdés, nyeres és vesztes, az hiában élt; mert az egyetlen egy bizonyos tudományt, mire éltében eljuthatott, sem tanulta meg“.

Ha élményvilágából csak ezt a két területet tekintjük is át, világosan láthatjuk, hogy Vörösmarty életborúja lényegesen más, mint az, amit romantikus betegségnek szokás nevezni. Ezt az utóbbit egy francia irodalomtörténet-író (A. Pavié: *Mémoires Romantiques*, 1909. 300. l.) így jellemzi: „C'est un mal singulier que celui-là; ce n'est pas le spleen, ce n'est pas le dégoût des voluptés; il s'attaque aux coeurs vierges... c'est la satiété d'avoir vécu trop peu“.

De lényegesen különbözik a romantikus bölcsélet világmegítélésétől is. A romantikus bölcselő ítéletének alapja az, hogy az ideál világa és a valóság szűk s kicsinyes volta legyőzhetetlen, összeegyeztethetetlen ellentét. Ziegler (*Die geistigen und sozialen Strömungen Deutschlands im 19. und 20. Jh.* 1916. 28. l.) figyelmeztet arra, hogy magát a két világ elentétes voltát Schiller is vallotta, de azt tanította, hogy ezt erköcsi és művészi egyenlősége egy pozitív eszmény révén leküzdheti. — „die Romantiker dagegen, durch jenen Widerstreit im Gleichgewicht ihrer Seele gestört, setzten an die Stelle eines solchen ernsten Strebens nach Festigkeit und Harmonie das Spiel einer beständig oszillierenden Reflexion, machen aus Ernst Spasz, nehmen das ganze Spiel des Lebens wirklich auch als Spiel, und nennen dann dieses Spiel Spasz und Ironie“.

Vörösmartyban sohasem tudatosul ez az állásfoglalás oda, hogy — mint Barta a romantikus lélektől megkívánja — „hazátlanoknak érezné magát a hétköznapban“. Vörösmarty alapjában sohasem tagadja meg egészséges polgári életszemléletét, mely bizonyos vonásaiban a biedermeier rokona. Az ő romantikus elégtelensége egy borús alaphangulatnak egy-egy nagy, vagy legalább is erős ihletű élmény hatására a végét felé lendülő felvilágosítása. Épp ezért nem is állandó, nem is tart hosszú ideig, bár megvan köztünkben a hajlam, hogy újra és könnyen beledunduljon. A Bártfay-napló Vörösmartyra vonatkozó közlései mutatják, hogy költőnk u. n. „rendes“ ember akart lenni, annak akart látszani. Nem szerette másban sem a különcködést, és a saját életét is a nyugodt, gondok nélküli, munkás életben remélte boldognak. A világ megítélésében nincs is túlzás nála. Eszményvilága a szeretet

és igazság világa, de — mint a jobbágykérdésről írt levele mutatja — ez sem véletlen, ennek megvalósulása sem elképzelhetetlen. Irtózik a háborútól, és amikor végiggondolja a világtörténelem embermészárlásait, az ember gonosz szenvedélyeiben látja e vérontások okát. Van órája, amikor bízni tud abban, hogy e gonosz szenvedélyektől még megtisztulhat az emberiség, — bár van perce, amikor magát az embert tartja gyógyíthatatlannak, jövőjét tehát reménytelennek, kétségbeesítőnek. De a depresszió ellen harcol: harcol a meg-gondolás fegyvereivel, és harcol a meg-gondolástól is független akarattal. Az ember sorsát szomorúnak látja, de az ember hivatását fenségesnek: mert a küzdesnek megvan a jutalma: előbbre vitte az emberemet. Vörösmarty minden borúja ellenére is hisz eszményeiben és — legtöbbször — hisz azok megvalósíthatóságában. Az a meggyőződése, hogy van boldogság, de annak vezéresillaga a józan valóráváltása az eszménynek. Ez a boldogságkeresés az élet küzdelme: talán némi megalkuvás is. Mint minden küzdelem, ez is áldozatot kíván: de az a meggyőződés érződik vallomásaiból, hogy a cél megéri az áldozatokat.

A pesszimizmus leküzdésében több tényezőnek van nála szerepe. Eszrevethető nála — Fichtetől teljesen függetlenül — a fichtei gondolat: „Nein, zum Handeln bist du da; dein Handeln, und allein dein Handeln bestimmt deinen Wert!“ És Saint—Just-tól függetlenül annak hitvallása: „Il faut, qui tout le monde travaille et se respecte“. Ez a lelki beállítottság az egyik ok. A másik saját költői hivatástudata. Ez a hivatástudat nem választja el a gyönyörködtetéstől a lélekemelést, hogy — mint az *Athenaeum* egyik programja írja — „szív és ész mívelt emberhez méltó élményt leljenek“ a költői alkotásban. Világos bizonyosságot tesz erről a *Liszt-óda*, világosan erre törekszik a *Zalán futása*. Vörösmarty a költő feladatát a közösséggel szemben a felemelésben, öntudatra ébresztésben, embernevelésben látja. A költészet az ő szemében nem csupán és nem is elsősorban szubjektív önfeltárás, hanem a közönséghez szólás, a mások lelkének megragadása. Serkentő lehet a keserű kijózanítás is, de a költő ebben nem merülhet el: utat is kell mutatnia a megvalósítható jövőre.

Vajjon szerepe van benne az esztétikum kultuszának is? Barta János írja: „Vörösmarty úrrá akar lenni saját lelke bőségén, az ihlet szabad ömlését kerek költői formákba akarja szorítani, ezért lesz kedvelt műfaja egyideig az epigramm és a kisebb költői elbeszélés“. Nyilvánvaló, hogy az esztétikumnak a nagyobb műfajok kompozíciójában, motivációjában, jellemzésében is fölébe kell kerülnie a belső forrongásnak, harmóniát teremtenie; amiben ez nem sikerül, töredék marad. De az esztétikum nem igázza le a pesszimizmust, ahogy a *Két szomszédvárosban* látjuk. Különben is: milyen csodálatraméltó szépség, és pedig művészi szépség Vörösmartynek egyik legpesszimizmtikusabb költeménye: az *Előszó*. Nem hűt le semmit itt a kompozíció egysége, bizonyosságul annak, hogy esztétikum és pesszimizmus nem összeférhetetlen. Ellenben milyen szemmeláthatóan fékezi a költő az *Emlékkönyvbe* versszakaiban szenvedélyes kétségbeesését: mert felelősséget örez azzal szemben, akinek ezeket az emléksorokat írja: nem akarja azt is magával ragadni keserűségének örvényébe.

Vörösmarty egyéniségének egyik leghatalmasabban uralkodó vonása emelkedik e meg-gondolásból eléink: mélységes erkölcsi komolysága. Minden adat,

minden apró anekdóta, amit Vörösmartyról feljegyeztek, ezt a komoly ethikai alapot hangsúlyozza ki. Ez az ethika világos alaptörvényeken épül. Ime, néhány alapköve:

„Legszentebb vallás a haza s emberiség.“

*

„A kétes esillag mily sorsot küld le hazánkra,
Nincs böles a földön jóslatot adni tudó;
De ha erős akarat fűz láncot honfiszivekből,
/ És soha nem fordult arccal az ügyre tekint,
Aggodalom nélkül mehetünk a sorsnak elébe:
Elni fog a nemzet s állni szilárdan a hon.“

*

„Szütőkben legyen a haza, és ha kimondani szükség,
Tetteitek zengjék nagy, diadalni nevét.“

*

„Eluljasodni több, mint a halál!“

*

„Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban teremt,
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vérünk minden esepjjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét, mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra túrni és tanulni!“

*

„Rajtunk ne múlják a jót elkövetni,
Ha más mulasztja, inink nem bünhödünk.“

*

„Az óra drága s emberélet a
Vérző homokszem, melyen leperreg!“

*

„Emberek s tömeg is, még inkább ember egy ember:
Gyarlósága nagyobb, s ha van, erénye dicsőbb.
Nagy Caesarok után feltűnnek az ördögi Nerók,
És ki vesződik, küzd, vérzik alattok? A nép!“

*

„Én, ha gyermekeim volnának, mindnek fölött arra tanítanám, hogy
soha egyes emberek hibái miatt a közjó, közügy, az intézet ellen föl ne lázad-
janak: a köznek díszlenni, szentnek kell lenni még akkor is, amidőn az egyeseket
méltatlanság éri.“

*

„Századokat öltünk öntudat, önérzet nélkül, vak tapogatásban, s a
chaosból csak egy új politikai élet, több jó vagy bal sikerű kísérletek, hosszabb
tapasztalás emelhet ki azon tisztaságra, hol az érzelem heve s az értelem
világa nappá egyesülhet hazánk felett; hol tudva, mit s hogyan, akarni fogjuk
azt, a legkifáraszthatatlanabb honfinak lelkesedésével.“

Ez a néhány mondat is revalálni tudja Vörösmarty lelkületének mély-séges erkölcsi komolyságát: az élet az ő szemében kötelességvállalás a közö-séggel szemben. De ez az erkölcsi komolyság nem teszi merevvé, rideggé az emberekkel szemben, akikkel érintkezik. Itt erkölcsi álláspontja — az egy-korúak vallomása szerint — azonosnak látszik francia kortársának, (Cha-teaubriandnak elvével: „Minden embert, akinek magaviselete nemes, érzelmei emelkedettek és nagylelkűek, aki sohasem süllyed a jasságokba, aki szívo mélyén megőriz bizonyos törvényes lügetlenséget, én tiszteletreméltónak tar-tok, bármilyenek legyenek is különben véleményei“ (*Vértanúk*).

De hát két arca van Vörösmarty-nak?

„Az egyik Vörösmarty-arc — olvasom — a képzelet szenvedélyének mágiikus verőfényétől sugaras. Nyugalma, mint a fejmegyei Velencei tóé, melynek az ég dunántúli kékjével ötvözött hullámringsa hordozta a hon-foglaló magyarok és a székesfehérvári bazilikába járó Árpád királyok történetének hősi képeit. Viharzása felséges, égi; tűzbokrából egy boldog Lear király dobálja ki a szivárvány parazsait a földre, melyből Prospero vesszeje szítja fel a látomások világát. Törvénye csak egy van: fel kell oldania a vilá-got, el kell vinnie a valóságot a zene, a látomások, az illetség messzóságába. S van egy másik Vörösmarty-arc... Ez az arc az elmerengő, majd kétségektől borított, sötét gondolat-viharok útja, melyet végül is kultúrából, a törté-nelemből, az ember érték-tudatából kiábrándult pesszimizmus dül föl.“

Brisits Frigyesnek ez a költői fogalmazású kettős-portréja tagadhatat-lanul megkapó; de azt hiszem, mint a nagyon művészi portrék, ez is egy elképzelt, nem a modellt ábrázolja. Vörösmarty műveinek megismerése arra kellett, hogy vezessen bennünket, hogy itt nincs két arcról szó, csak egy lélekről, egy érzékeny, nemes lélekről, akiben küzd a jónak megbecsülése a rossz elítélésével, a remény a kétséggel, a bizalom a lemondással, — lélekről, amely él, tehát küzd, küzd az élettel és küzd önmagával. Ez a küzdelem már ifjú-kori költeményeiben is kiérezhető halálkivánásából, később szerelmi lemondá-sának szomorúságából, majd a nemzet reformlázában való osztozkodásából, a nemzetfeltű aggodalmakból, a magyarságot biztató, serkentő, korholó, ön-tudatra ébreszteni kívánó lelkesedéséből, a lengyel-sors, a magyar-sors, végül az ember-sors körlehetetlenségén borongó kétségeiből. Ez a küzdelem izzik állandóan — ha nem is egyenlő erővel — Vörösmarty lelkében: ebből a küz-delemből fakad Vörösmarty költészete.

Az erkölcsi komolyság a költőben erős érzékenységnek a társa. Erzé-kenységnek, amely az érzelmek nagyobb intenzitásában, szinte halálos komoly-ságában nyilvánul meg. Vörösmarty egyéniségének legjellegzetesebb vonása ez: állandó belső tüzet revalál. És e belső tűz magyarázza sflusának feltűnő izzá-sát is, azt, aminek megállapításával Vörösmarty egyéniségének elemzését megkezdjük.

Nehezebb feladat megfelelünk arra a kérdésre: mi az, ami ebben az egyéniségben és ebben a költészetben sajátosan magyar? Maga Vörösmarty figyelmeztet a *Kelet népe* bírálatában arra, hogy egy nemzet géniuszát, jelle-mét milyen nehéz meghatározni: „idő, helyzet, események, szomszedság, insti-tutiók, iskolák nemcsak el-, de gyakran egészen is megváltoztatják“. Ma már azt is világosan látjuk, hogy nem is igen lehet egységes nemzet-jellemről

beszólni. Még egy-egy felvett korszakban is a társadalmi osztályok, sőt országrészek szerint is különbözik az. Somogyi József (*A faj*) az Alföld és a Dunántúl magyarságában a dínári faj jellegét véli felismerni, a „vitéz, kemény felépésű, de vad, duhaj mulatozásokra is erősen hajlamos“ művoltában. Vörösmarty inkább gyógyító céllal emeli ki a magyar fajnak bizonyos vonásait, így a Sorsra való ráhagyatkozását, a tettlen nyugalomban való elmerülését, lázbetegre emlékeztető hirtelen átizzását, az egység és céltudatos cselekvés hiányát. Viszont Deák Ferencben ideális fajképet rajzol: a tudatosan a maga határozott célja felé haladót, emberszeretőt, aki cezméért harcolni kész, de kész érték sérelmet és baráti árulást is eltűni, aki ifjúkorában meglátott célja felé halad egész életében és jutalmul nem vár mást, csak a cél megvalósulását.

Vörösmarty egyéniségében a kor tisztább lelkű magyar nemességének vonásaiul állapíthatjuk meg a következőket: egész lélekkel való vállalását a nemzet szolgálatának, a jobbágykérdés megoldását sürgető emberi igazságérzetet, az alkotmányos reformok fontosságának átérzését. Sőt talán a nemesi társadalom akkori világszemlélete is oka a család hagyományai mellett annak a tiszteletnek, amellyel az igazán magyar arisztokráciára tekint, és annak a keserűségnek, amellyel az idegeneskedést ostorozza.

Van valami faji jelleg Vörösmarty lelkületének remény és kétség között való hánykódásában is, csak hogy ennek a hánykódásnak lázfoka már egyéniségének sajátossága. Tagadhatatlan, hogy a hamar, sokszor korán fellángoló bizakodás és az arra lecsapó kudarc után a teljes egyensúlyvesztés — ha megvan is más népekben — a magyarban egész története folyamán szembe-tűnő. Gondoljunk csak a Rákóczi-szabadságharc magyarjának hangulat-változásaira! Az érzékenység érzelmi velejárója azonban Vörösmarty lelkületét egyéníti. Ez borítja reá a ború fátylát, költészetének jellegzetes tónusát.

Vörösmarty költészetében a legerősebben kidomboruló magyar jelleg a tartalom magyar problematikája. Költőnk elsősorban a maga kora magyarságának poétája akart lenni, a magyarsághoz szólt, a magyarság problémáiról. A költő témakörét azzal jelölte ki, hogy csak azt ismerte el költőnek: „Ki dalba önti búját, örömet, melyet hazája s élte nyujtanak“. A kor kívánata készítette a honfoglalás eposzának megírására és a történeti tragédiák kedvelésére; a kor magyar lelke vitte a népi tárgyakhoz és a programadó hazafias ódák ihletéhez. A kor érdeklődése a nép és népi iránt ösztönözte népdalok és népi genreképek írására. A kor politikai eszméi tükröződnek politikai költeményeiben. A magyar nemesi társadalom ébredező érdeklődése adta tollára a történeti tárgyakat, mert:

„Az elmultról mindenkor kedves az ének,
És örömet halljuk dalszóban az ősi hatalmat.“

Innen lelkében a lelkesedés a magyar hősiesség iránt és a nemzet lelkét ki-fejező és megőrző magyar nyelv iránt. Viszont az emberiség sorsán való borongás teljesen egyéni benne: a sajátos Vörösmarty-kép egyik legegységibb vonása.

Van-e stílusában valami, amit magyar fajiségéhez köthetünk? Zolnai Béla szerint „a képszerűség, a hajlékony-szintetikus, önmagát sokszorozó morfológiai jelleg, az érzelem szerepe a szavak megértésében, a konkrét szavak

gazdagsága, a mondat szerkesztés egyszerűsége, a népiesség kultusza: mind arra vall, hogy a magyar a könnyű dalban géniusának megfelelő műformára talált. Amde Vörösmartyból vagy nem éppen ezek, vagy éppen ezekkel ellenkező sajátosságok élnek emlékül bennünk.

Közelebb jutunk Vörösmartyhoz Zolnai másik megállapításával: „Generálisabb jelenség még a magyar irodalomban — írja — a szóképek túltengése, halmozása, a szemléletesség és a természetesség“. Tagadhatatlan, hogy a szóképek halmozása Vörösmarty stílusára is jellemző, de illetőjük nem a szemléletességre és természetességre való törekvés. Nem is a konkrétumok világához kötnek ezek, hanem éppen abból emelnek ki, ragadnak tova.

Harmadik sajátosságul Zolnai az érzelmességet, a szubjektív hangot emeli ki. „A magyar író páncélinge alatt valóban meleg szív dobog, — hogy ezt az elkopott, de jellemző képet használjuk. Közönyösség, a tárgy részvétlen boncolása: francia stílus-cszmény. A pannon költő lázban alkot, még akkor is, ha lázát nem árulja.“ Ez a vonás valóban szembetűnő Vörösmarty-nál, de viszont magyar faji jellegének mond ellen a legnagyobb költők másik példája: Arany János. Különbö is igazságtalannak érzem a francia eszménynek ezt a merev beállítását.

Amde az kétségtelen, hogy Vörösmarty stílusának képgazdagsága mégis jellegzetesen magyar vonás. Már synonymáinak dús ömlése a sajátosan izzó lélek következménye, éppoly vörösmartyas jelleg, mint a képek világa és rendeltetése. A magyar lírában azonban a stílus inkább az érzelm tónusait szolgálja, mint az értelmi hangsúlyt. Ha Zolnainak ez a megállapítása igaz, akkor Vörösmarty stílusának ez a fontos sajátossága a magyar lírai stílus faji vonása. És azt el kell ismernünk, hogy líránkban ez a mozzanat „Balassitól kezdve Berzsenyin, Vörösmarty, Aranyon keresztül Ady Endréig“ jellegzetes marad.

Faji sajátosságnak látja Zolnai a stílus örökös nyugtalanságát is, benne a magyarságnak egy tragikus tulajdonságára ismer, s ez: „az önmagakeresés, a formáért való küzködés, belső vívódás, a soha-meg-nem-elégedés, a kifejezhetetlen kifejezésére irányuló vágy“. Ez az a „magyar hév“, amelyet Kozma Andor a magyar fajta nagy rejtelmének mond, és ez Vörösmartyban nemcsak a líra, de a dráma és eposz stílusát is jellemzi. A hév foka Vörösmarty egyéniségének sajátossága, — de maga a hév magyar faji vonás, és mint ilyen állhat itt Vörösmarty stílusának faji vonásai között.

Szembetűnő, hogy Vörösmarty hexameterének mennyire sajátos zenéjük van. Írt hexametereket Hölderlin is, a német romanticizmus nagyja; vessünk össze egy-egy füzért!

Egyik tájképében Hölderlin ezt írja (*Die Teck*):

„...da klangen einst Harnische, Schwerter ertönten,
Eisern waren und gross und bieder seine Bewohner.
Mit dem kommenden Tag stand über den moosigten Mauern
In der ehernen Rüstung, der Fürst, sein Gebirge zu schauen.“

Vörösmarty így idézi fel Zrínyit:

„— te, midőn egyedül várad közepébe vonúlál,
Fegyverid, a leghűb társak, villogva le hozzád,
S a hadat és a had munkúit büszke Szigetnél

Egi sugalmaktól ihlett lelkedbe fogadtad,
 S mély vala s szent a gondolatok forrása szivedben,
 Mert a szent haza volt, az örökké drága magyarnak:
 Akkor nem vala oly bájjal környéked igéző...“

Vörösmarty nemesak áradóbb lendü'etű hexamétereket önt, — ez egyéni sajátossága; de stílusa is jelzőket áraszt, alig is van főneve jelző nélkül! A jelzők viszont nem egyszerű tulajdonságjelzők, mint Hölderlinnél. Ott a bércek lakói: eisern, gross und bieder; a nap: der kommende; a fal: moosigt; a fegyverzet: ehern. Vörösmartynál a fegyver: a leghübb társ; a lélek: égi sugalmaktól ihlett; a gondolatok forrása: mély és szent. Amott a tájkép: der herbstliche Jubel, — itt: bájjal igéző. Meenyivel színesebb és melegebb Vörösmarty stílusa!

Lamartine egyik költeményében (*Le tombeau d'une mère*) a keserűség így árad:

„Rien n'est vrai, rien n'est faux; tout est songe et mensonge!
 Illusion du coeur qu'un vain espoir prolonge!
 Nos seules vérités, hommes, sont nos douleurs!
 Der éclair dans nos yeux que nous nommons la vie,
 Et celle dont l'ame est à peine éblouie,
 Qu'elle va s'allumer ailleurs!“

Vörösmarty keserűsége más lendü'etű; az *Emberék* egyik versszakában így tolmácsolja:

„Istentelen frigy van közötted
 Ész és rossz akarat!
 A butaság dühét növeszted,
 Hogy lázítson hadat.
 S állat vagy ördög, düh vagy ész,
 Bármelyik győz, az ember vész:
 Ez örült sár, ez istenarcu lény!
 Nincsen remény!“

Nyilvánvaló, hogy maga az elkeseredés is más fokú; de az izzás különbsége maga még nem magyarázza meg a stílus különbségét. Lamartine is kemény megállapítással indul, szinte keményen kopogó mondatokkal; már a második sor inkább fájdalom, mint keserű, a többi pedig szomorú sóhajjá foszlik szét. És a stílusa szépségre, művésziiségre törekvő. Innen a „songe et mensogne“ összecsendülése; a „nos seules vérités“ és „nos douleurs“ egybekapcsolása. Az egészen valami tudatos elrendezés művészi gondja érződik: a szív fájdalmát-keserűségét az értelem tolmácsolja. Vörösmarty stílusa viszont valósággal nyers; megállapításainak határozottsága épp ezzel kapja meg érzelmi színezetét. Lamartinenál az élet villanás, szikra, — egyéb kép nincs is a versszakban; Vörösmartynál frigyét köt ez ész és rossz akarat, növesztik a butaság dühét; a győztes: állat vagy ember, düh vagy ész; az ember: örült sár, istenarcu lény; — szinte forr a sok kép benne!

Elfogadhatjuk tehát azt a megállapítást, hogy a stílus képgazdagsága a magyar lírai stílus jellegzetes sajátossága; azt is, hogy a lírai hév ennek a megszabója, — viszont Vörösmarty stílusát e lírai hév hőfoka különíti el magyar költőtársainak stílusától.

A különbözést nemesak stílusban, de egyéniségben is, jóformán mindenki észrevette. De a különbözés megállapításában néha érdekes furcsaságokra

akadunk. Ezek közül egyet — tanulságul — itt is idézek. Thalés Bernard írja Vörösmartyról:

„Malgré sa reputation classique, Michel Vörösmarty, de plus célèbre représentant de l'influence allemande, n'est donc pas un de ces grands poètes que l'humanité admire, même en les plaçant au second rang, car il ne comprit pas le vrai caractère de la poésie hongroise... Il règne dans tout cela un esprit de découragement, une mélancolie noire, qui contraste avec l'audace confiante de la nouvelle école.“ (*Histoire de la poésie*. 1864. 680. l.)

Amit itt Thalés Bernard idegenszerűnek lát Vörösmartyban, az a *Bolond Istók* Petőfijének derűlátásától való különbözés: és jellemző a magyar fajiság külföldi elképzelésére, hogy ezzel szemben a gondolati problémák harcát és az e harc nyomán elhatalmasodó borút nem ismeri el magyarnak, hanem egyenesen német jellegűnek mondja. Így válik e torzképen a német szellemi hatás reprezentánsává az a Vörösmarty, akiben ma mi a legnagyobb poétalelkek egyikét látjuk. És a legértékesebb magyar emberlekek egyikét, aki az emberies érzés, a humánus legvértőbb szívű dalnoka a magyar földön. Egyénisége, költői témavilága, stílusa egységes öntvény: a fájó-izzó magyar lélek öntvénye. A kor ihleti, de az ihlet a magyar lélek legmélyéről veti fel a költeménygyöngyöket: a magyar irodalom örökbecsű és jellegzetesen magyar kincseit.